

Допити... П'ятирічний термін. У 1943 році М. Г. Кропив'янського випускають на свободу. Смерть його спіткала у Ніжині? у 1948 році. За кілька днів до своєї кончини у міській лікарні він сказав молоденькій медсестрі: «Ти мене не бійся, дочко, я просто старий бандит, хочеш, я тебе навчу грецької мови». У його очах були біль і страждання.

Віктор ЕМЕЛЬЯНОВ,
завідуючий відділом Ніжинського краєзнавчого музею.

АНДРІЙ БОБОЛЯ І «ТАРАС БУЛЬБА»

Відомий єзуїтський чернець-проповідник Андрій Боболя, який походив зі стародавнього шляхетського роду герба Лелива з містечка Страхотин під Саноком, народився 1591 року. Він активно пропагував католицизм 26 років у Бобруйську та Пінську, за що його прозвали «пінським апостолом».

Полонений 1657 року українськими козаками біля с. Могильної (нині в межах міста Іваново Брестської області), був скараний ними на горло. Поховали мученика у Пінську. 1827 року його мощі перенесено до Полоцька. Римський папа Пій XI канонізував Андрія Боболю 1853 року.

За книгою В. Леонюка «Словник Берестейщини», сучасна поліська легенда ототожнює Андрія Боболю з Андрієм Бульбою, неfortunним героєм повісті Миколи Гоголя. Очевидно, що ця легенда має стародавнє коріння. Тоді можна припустити, що великий російський письменник знав легенду, а це означає не випадковий збіг імен. Тим паче, дія у повісті «Тарас Бульба» відбувається в місті Дубно (недалеко від Іванова, сусідня Рівненська область). Постає питання: звідки Гоголь, який ніколи не бував на Поліссі, дізнався про легенду?

Відповідь очевидна: від свого друга, великого знавця українського фольклору Михайла Максимовича. Але ж він так само не бував на Поліссі. Можна припустити, що Максимович відшукав цю легенду у паперах покійного фольклориста Зоріана Доленги-Ходаковського, творчу спадщину якого друг Гоголя вивчав і навіть дещо з неї опублікував у своїй відомій збірці «Українські народні пісні» (1834), якраз перед першим виданням 1835 року повісті «Тарас Бульба». Неявно вказує на те, що так і було, тривале проживання Доленги-Ходаковського у Кременці і під самим містом Дубно.

Можливо, Гоголь не випадково зацікавився поліською легендою, бо в його роду вважали предком пінського греко-католицького єпископа (1596—1602) Іону Гоголя.

Не слід забувати, що письменник мав подвійне прізвище Гоголь-Яновський, що вказує на його можливі івановські корені, бо Іваново до 1939 р. називалося Янов. Зазначимо, що біля Іванова знаходиться село Достоево — родове гніздо Достоевських. Отже, предки великих письменників Миколи Гоголя і Федора Достоевського були уніатськими священиками з Берестейщини.

Взагалі, смерть Андрія Боболя є одним з виявів трагедії українського козацтва, що змагалось за православну церкву, яка з часом стала знаряддям знищення Козацької держави.

Олександр ІЛІН

НІМЕЦЬКА МЕНШИНА НА БАХМАЧЧИНІ!

Останнім часом зростає інтерес до національних меншостей в Україні. Адже в двадцять років нинішнього століття, приміром, німецька діаспора в Україні становила 616,9 тисячі чоловік і на території нашого району проживало їх 6153. Виникає питання: які ж зміни сталися з німецькою меншиною, що зникла, не залишивши слідів навіть у топографії?

Загляньмо ж в глибину історії нашого краю. Ще в XII столітті бахмацькі землі були густо населені слов'янськими і тюркськими народами. У літописних документах неодноразово згадуються такі літописні міста: Бахмач, Білі Вежі, Димитрово, Івангород, Сиволож. З настанням монголо-татар землі були спустошені, та після Визвольної війни 1648—1654 років територія між ріками Борзенкою і Остром перетворилась на місце зосередження козацького війська. В одному з таких пунктів виникло село Куринь. Протягом цілого століття ці землі знаходились в управлінні артилерії гетьманства. Ліквідувавши його, Катерина II наказала генеральній канцелярії передати так званий Біловізький степ у відомство Малоросійської колегії князю Мещерському, а в 1763 році вона оприлюднила маніфест «О дозволенні всем иностранцам, в Россию въезжающим, поселиться в которых губерниях они желают». І в 1766 році у Біловізькому степу оселяються німецькі колоністи з Франкфурта-на-Майні, а в 1762 — з

околиць міст Данцінга й Ельбінга. Вони заснували села Великий і Малий Вердер, Рундовезію, Катеринополь (нині Білі Вежі-1). Загальна чисельність німецьких колоністів становила 740 чоловік. Царський уряд витратив на переселенців 70 тисяч карбованців, з них 20 тисяч — без повернення.

Західноєвропейські поселенці являли собою в основному найбільшє селянство своїх етнічних батьківщин, зустрічались серед них і майстри-ремісники: шлюсарі, теслярі, ковалі, ткачі, гончарі. Останні наймались працювати до заможного українського населення. Згідно з катерининським маніфестом, колоністам надавались певні привілейи вони звільнялись від військової повинності, мали право на виділені угіддя ловити рибу, виготовляти пиво і горілку, займатись фабричним виробництвом, торгувати, створювати гільдії, цехи. Вони сплачували єдиний податок у державну казну: по 15 копійок на рік за кожну десятину, повністю звільнялись від державних робіт, розквартирування війська, за винятком утримання доріг, мостів і переправ.

Значна їх частина притримувалась католицької віри, були й представники інших релігійних конфесій, за причетність до яких у себе на батьківщині вони переслідувались. У Великому Вердері був збудований католицький собор, Рундовезії — лютеранська кірха.

Варто зазначити, що колоністи привезли з собою передову на той час агротехніку. В землеробстві вони застосовували плуг чотирикутної форми з залізним відвалом, який кріпився металевими прутами, що значно поліпшувало обробіток землі. Великим попитом на Україні користувались їхня кераміка, покривельна черепиця. Немало було й інших прикладів того, що перебування колоністів на наших землях мало позитивний вплив на розвиток виробничих сил.

Втім, не прийшло і ста років, як російський уряд почав наступ на пільги й права колоністів. Царським указом від 1824 року по виплаті податку колоністи прирівнювались до селян, а в 1871 році була введена загальна військова повинність для всіх прошарків населення Російської імперії. Все ж середній чистий доход на кожну колоністську сім'ю порівняно з українськими індивідуальними господарствами був значно вищим. Столипінська земельна політика насадження відрубів, хуторів породила безземелля, зубожіння серед колоністів, а черговий закон 1915 року, за яким значно скорочувалось землекористування іноземців, наніс черговий удар по колоністах.

Протягом двохсот років німецькі меншини значно асимілювались, частішими стали змішані шлюби, частина німців українзувалась. Радянські німці вважали своєю батьківщиною не Німеччину, а СРСР.

У період соціалістичної революції і громадянської війни значна частина заможних колоністів займала вичікувальну позицію, в роки ж радянської влади почалось відродження німецького етносу на теренах України.

За переписом 1924 року в шести населених пунктах — Великий Вердер, Малий Вердер, Рундовезія, Кальчинівка, Біловезі, Біловезьке містечко діяли національні німецькі школи, бібліотеки, хати-читальні. Колективізація серед німецького населення на території Бахмаччини пройшла без ексцесів, сільська біднота, наймити створювали сільськогосподарські артілі. Німецьке населення брало активну участь у відновленні й розвитку народного господарства, проявляючи при цьому свої національні риси: працелюбство, організованість, цілеспрямованість. З кожним роком культурний рівень радянських німців в Україні підвищувався. Мільйонними тиражами випускались книги і журнали німецькою мовою. В РСЧА (робітничо-селянська червона армія) існували національні німецькі формування, приміром Енгельська німецька стрілкова дивізія.

У передвоєнні роки фашистська розвідка намагалась проводити вербувальну роботу серед німців, які проживали в Україні, та вона не мала суттєвого успіху. Радянським урядом були вжиті заходи по обмеженню легальних можливостей шпіснажу і проникнення німецьких агентів на нашу територію. В 1932 році за межі України, СРСР висипались місіонери євангелістської церкви, закривались німецькі консульства, до мінімуму скорочувались строки перебування на нашій території німецьких спеціалістів, закривались німецькі школи, була репресована значна кількість радянсько-німецьких інтелігентів-воєначальників.

З приходом до влади в Німеччині Гітлера розвідка, військово командування поклали немалі загарбницькі сподівання на німецькі меншини, вели в них націоналістичну пропаганду, утворюючи тісний зв'язок з білоемігрантськими антирадянськими організаціями.

Після оголошення війни проти СРСР, Гітлер наказав службі зв'язку з національними меншинами «вжити термінових заходів з метою обліку осіб німецької національності в окупованій частині СРСР для послідуочого висунення з них на керівну роботу в місцеві органи німецького державного апарату». На початку війни, за оперативними даними НКВС і КДБ, радянські німці призивались до Червоної Армії нарівні з усіма.

У перший же місяць війни Бахмаччина опинилась у прифронтовій зоні: залізничний вузол піддавався жорстоким бомбардуванням, з метою дезорганізації залізнич-

ного транспорту, знищення важливих об'єктів ворог закидав шпигунів, диверсантів. Прикладів боротьби з ними є чимало.

Страх перед диверсантами, тотальна підозра, шпіономанія, чутки про те, що фашистські шпигуни переховуються в колоністських селах, змінили ставлення до німецького населення, що проживало на території Бахмаччини.

У такій складній обстановці начальник охорони тилу Південно-Західного фронту на підставі відповідного Указу Президії Верховної Ради СРСР віддав наказ про виселення німецького населення, що проживало в шести селах прифронтової смуги: Біловежах-1, Біловежах-2, Кальчинівці, Великому і Малому Вердерах, Рундовезії. Яким чином здійснювалось переселення бахмацьких німців, — невідомо. Судячи з обстановки на фронті, в тилу, очевидно, що люди відправлялися з обмеженою кількістю речей і запасів продовольства.

Переселенці направлялись в Казахстан. Там вони письмово попереджувались, що за самовільне залишення місць поселення встановлена відповідальність у вигляді покарання каторжними роботами строком до 20 років. Разом з цим з Червоної Армії відзивались раніше призвані радянські німці. З цього контингенту Наркомат Оборони сформував робочий батальйон, який працював на видобутку вугілля, у виробництві металів. Усього на 1 жовтня 1949 року на спецпоселеннях знаходилось 1099158 чоловік. Указ Президії Верховної Ради СРСР від 13 грудня 1955 року зняв обмеження правового становища німців і членів їх сімей, проте він не давав права повертатись на попереднє місце проживання. Тільки через 17 років виселені німці були повністю реабілітовані, їм дозволений вільний вибір місця проживання.

Отже, українських німців офіційно визнано невинними. Звісно, нині можна обурюватись з приводу подібних заходів уряду СРСР. Але були інші часи, відповідні обставини. Мета моєї публікації — ознайомити читача з історичними фактами.

Володимир ЗАДКО.

